

expresses their controversial perception very clear: "It was a little bit not ours, but it was ours". Germans' attitude towards Ukrainians could be illustrated in terms of positive, negative and neutral positions. Usually it is remembered that Ukrainian-German relationship were built under subordination principle and not under national one. Former soldiers have positive memories about those German commanders who helped Ukrainians and showed interest to them, who knew military schooling perfectly and appreciated that fact that Ukrainians fought together with Germans. But in the eyes of Ukrainian officers their relationship with Germans were harsh as while performing everyday duties they were obliged to communicate with Germans frequently and to protect Ukrainian soldiers where needed.

Інтерв'ю, інтерпретація, історія — дослідницька практика та відповідальність науковця

Сергій ТАБОРАНСЬКИЙ

ПРОБЛЕМИ УСНОЇ ІСТОРІЇ НА XV МІЖНАРОДНОМУ КОНГРЕСІ ІСТОРИЧНИХ НАУК У БУХАРЕСТІ (1980 р.)

На сьогоднішній день усна історія все ще перебуває у процесі становлення, триває її інституціоналізація, осмислення теоретичних основ та визначення методологічних меж. Як і кожна галузь соціогуманітарного знання, вона саморефлексує та потребує усвідомлення пройденого шляху, адже, за словами Алістера Томсона, «наша робота як усних істориків сьогодні пояснюється та підкріплюється обізнаністю з історією нашої галузі досліджень та з силами, що вплинули на її розвиток»¹. У цьому контексті особливої актуальності набуває постановка та обговорення проблем усної історії на XV Міжнародному конгресі історичних наук в Бухаресті (1980 р.). Цей конгрес був важливим як у плані легітимації напрямку серед фахового академічного товариства, так і в плані демонстрації зміни парадигм в усній історії.

На жаль, ця знакова подія у становленні усної історії ще не знайшла належного місця в історіографії. Незначну увагу їй приділив літописець міжнародних конгресів істориків, з 1975 по 1980 рік президент Міжнародного комітету історичних наук (далі — МКІН), німецький історик Карл-Дітріх Ердманн. Він коротко проаналізував декілька доповідей про проблеми усної історії в Бухаресті та констатував, що якщо до завдань міжнародного конгресу належить своєчасно повідомляти про нові напрямки історичних досліджень та сприяти їх розвитку, то можна вважати, що очікування учасників щодо усної історії були задоволені у повному обсязі². Дослідники зміни парадигм в усній історії до аналізу роботи конгресу предметно не зверталися.

Джерельну базу цієї розвідки складають опубліковані матеріали XV Міжнародного конгресу історичних наук, де в першому томі «Великі теми» та «Методологія» містяться тексти доповідей з проблем усної історії, а в «Обговореннях» — виступи учасників дискусії³. Ці матеріали раніше не аналізувалися у вітчизняній історіографії.

Окреслюючи роль Бухарестського конгресу в становленні усної історії, слід попередньо відмітити декілька моментів. Зростання статусу усних свідчень після Другої світової війни та їх використання під прапором нонконформізму у якості єдиної «істинної історії» відразу поставило останні в опозицію до «класичних центрів історіописання». І це не дивно, адже згідно з ранкеанською ієрархією даних, коли є писемні джерела, перевагу слід віддавати їм, усна ж інформація розглядалась як неповновартісна, гірша, тому її роль — сприяти історіописанню другого сорту для спільнот, бідних на джерела⁴. Тому ренесанс усного свідчення викликав несприйняття академічних істориків, які, за словами Пола Томпсона, займаючи керівні посади і тримаючи в своїх руках фінансування, інстинктивно боялися введення нового методу, адже це означало, що вони більше не володітимуть усіма професійними методами⁵. Усні історики змушені були працювати поза науково-дослідними установами та інститутами і створювати свої власні товариства та організації. Увесь усноісторичний рух 1950–1970-х років проходив під гаслом «повернення історії людям» та визнання нового напрямку серед прихильників традиційної історіографії. Як факт його остаточної легітимації в академічному середовищі може розглядатися, на нашу думку, постановка проблем усної історії разом з традиційною методологічною тематикою історичної науки на найбільш авторитетних з'їздах істориків — міжнародних конгресах.

Першим досягненням у цьому контексті можна вважати обговорення проблем усної історії на XIV Міжнародному конгресі історичних наук в 1975 р. в Сан-Франциско (США). У його рамках було організовано круглий стіл під назвою «Усна історія: нова методологія в історичному дослідженні». Та оцінюючи значення круглих столів в організаційній структурі міжнародних конгресів істориків середини ХХ ст., можемо констатувати скоріше їх другорядне значення: ступінь важливості певної теми чи проблеми визначався її місцем в основній програмі. Тому цей круглий стіл та перший Міжнародний конгрес із усної історії, який відбувся наступного року в Болоньї (Італія) під назвою «Антропологія та історія: усні джерела», ми схильні вважати радше підґрунтям до остаточного утвердження усної історії в академічному середовищі⁶. Останнє стало можливим після прийняття 28–29 липня 1977 р. на засіданні Генеральної Асамблеї Міжнародного комітету історичних наук в Пуерто-де-ла-Крус (Канарські острови) рішення про включення проблем усної історії в основну програму Бухарестського конгресу істориків⁷. Власне, постановка та обговорення проблем усної історії в секції основних методологічних тем історичної науки на XV Міжнародному конгресі історичних наук стало, на нашу думку, переконливим фактом визнання нового напрямку серед академічної спільноти на міжнародному рівні та забезпечило його закріплення в колі пріоритетних напрямів соціо-гуманітарного знання.

XV Міжнародний конгрес історичних наук проходив з 10 по 17 серпня 1980 р. в Бухаресті (Соціалістична Республіка Румунія). У ньому взяло участь близько 2 700 вчених із 67 країн світу.⁸ Не вдаючись детально в аналіз суспільно-політичної та ідеологічної ситуації, яка склалася напередодні конгресу, лише відмітимо, що обговорення проблем усної історії мало виключно науковий характер. Структура конгресу була приблизно такою ж, як і двох попередніх: два загальних пленарних засідання, обговорення чо-

тирх «великих тем» і чотирьох тем з методології, а також робота секцій по хронологічним періодам — стародавньої історії, середніх віків, нової та новітньої історії. Крім того, перші два дні роботи конгресу були присвячені засіданням внутрішніх комісій МКІН та афілійованих з ним асоціацій, комісій та комітетів.

Проблеми усної історії обговорювалися в числі чотирьох методологічних тем — «Мова історика», «Демографія, епідемії, екологія» та «Місце і роль викладання історії переважно в середній школі як засіб формування особистості в ХХ столітті». За прийнятим на той час регламентом, кожна доповідь з «великих» тем та методології готувалася визначеним попередньо Бюро МКІН національним комітетом істориків із залученням співдоповідачів та експертів з інших країн. Зокрема, підготовка основної доповіді з проблем усної історії була покладена на Національний комітет істориків США, а співдоповідачами призначено істориків Угорщини, Великобританії, Іспанії, Канади, Норвегії, СРСР та Асоціації африканських істориків⁹.

Слід відмітити, що під офіційною темою «Проблеми та методи усної історії» обговорювалися також проблеми «усної традиції», яка фіксує давні періоди історії і відіграє важливу роль у дослідженні минулого суспільств, позбавлених писемних свідчень. Про її значення говорили представники переважно африканських народів¹⁰. Враховуючи до цього кількісно невелику участь на конгресах африканських істориків, їх активність та аргументованість виступів з даної тематики забезпечили, на думку німецького історика К.-Д. Ердманна, дійсно міжнародну співпрацю істориків¹¹.

Об'єднане однією темою, обговорення проблем усної історії та «усної традиції» принесло взаємні методологічні вигоди. Як відзначив американський дослідник Маклін Берг (Burg), «усні історики також прагнуть дізнатися про людську пам'ять, її селективність (вибірковість), достовірність, міцність, оскільки ці фактори кардинально важливі для нас в оцінці будь-якого джерела історії, яке ми досліджуємо»¹². Напрацювання істориків в осмисленні властивостей людської пам'яті, здобуті на основі досліджень «усної традиції», закономірно спрямовували спеціалістів усної історії до вивчення природи усноісторичного джерела, суб'єктивності пам'яті, її релевантності, і наряду з іншими факторами сприяли трансформації усної історії у напрямку інтердисциплінарності.

Зупинимось тепер більш детально на концептуальних особливостях обговорення усноісторичної проблематики на конгресі. Як і після Другої світової війни, частина істориків ще продовжували дотримуватися положення про використання усних спогадів скоріше як додаткового джерела історичного дослідження за відсутності писемних документів, або ж в ансамблі з іншими джерелами для отримання найповнішого знання про історичне минуле. Прикладом може слугувати виступ східнонімецького дослідника Ральфа Ріхтера (Rolf Richter), який відмітив значення спогадів при вивченні соціально-політичного та ідеологічного життя німецького народу під час фашистської диктатури. За його словами, «проблему або предмет тільки тоді знаєш, коли його історію можна відтворити в багатьох деталях»¹³. Подібних поглядів дотримувався угорський історик Тібор Ереней (Tibor Erenyi), який підкреслив вагу усних свідчень для реконструкції історії комуністичної партії та робітничого руху в Угорщині¹⁴.

Незамінність усних джерел у висвітленні «білих плям» історії була розкрита вірменським дослідником Річардом Хованісяном (Richard Hovannisian). Він наголосив на терапевтичній функції, яку відіграла усна історія в дослідженні геноциду проти вірменського народу під час Першої світової війни¹⁵. На проблемі збереження свідчень учасників подій для використання майбутніми поколіннями істориків зупинився індійський історик А. Кулкарні, який озвучив результати спільного проекту Музею пам'яті Неру та Бібліотеки в Нью-Делі зі збору усних спогадів як додаткового джерела для відображення визвольної боротьби індійського народу за національну незалежність¹⁶.

Також учасниками обговорення наголошувалось на плідності використання нового методу не тільки для дослідження конкретно-історичних проблем, а й для створення більш детальної та диференційованої картини наявної історичної свідомості, що знайшло вияв у виступі східнонімецького історика Гельмута Майєра (Helmut Meier)¹⁷.

Та разом з цим, пролунали аргументи і щодо першовартості усних свідчень в порівнянні з писемними джерелами. Зокрема, угорським вченим Глятцем Ференцом (Glatz Ferenc) підкреслювалося, що особливо зростає їх роль у зв'язку з увагою сучасного історика до внутрішнього розвитку суспільства, повсякденного життя різних етнічних груп та соціальних станів, а письмові джерела лише фрагментарно можуть задовольнити цю цікавість¹⁸.

Та найбільше акцентував увагу учасників обговорення на першочерговості усних свідчень для сучасної історіографії іспанський вчений Жозе Адан (José Adán). Він зазначив, що для сьогоднішнього історика найважливішим документом є сама людина, свідок епохи. Письмові документи, археологічні залишки та інші класичні джерела історичної науки не дають вичерпного знання про історичну дійсність. І дослідник не може зрозуміти сутність людини, її думки, мотиви діяльності, якщо не буде запитувати про це у неї самої¹⁹. Тому нагальне завдання вчених — розробити дієву техніку збору та запису свідчень учасників подій, щоб вони не пішли від нас анонімно, забираючи з собою секрет своєї індивідуальності. Необхідно «приєднати слово до історії», використовуючи всі можливі винаходи, надані прогресом у наше розпорядження.

Останньому присвятив свій виступ американський історик Маклін Берг, якого було визначено основним доповідачем з даної теми.²⁰ Він підкреслив значення науково-технічного прогресу для розвитку сучасної історичної науки, і особливо усної історії — старої та знайомої процедури, якій надали нову якість винаходи ХХ ст.²¹ Засоби комунікації, транспортування та досягнення електроніки дали нам можливості, яких не мали наші попередники. Використання магнітофона звільнило дослідника від потреби письмового нотування та сконцентрувало його на відповідях респондента; це ж досягнення дозволило журналістам та любителям історії долучитися до збирання усних матеріалів. Аудіозапис забезпечив фіксування емоцій респондента, зміни в його голосі та поведінці при зміні характеру питань. Засоби комунікації збільшили кількісну базу досліджень та їх просторовий вимір. Але разом з тим, відзначив М. Берг, усна історія ще має велику кількість проблем, вирішення яких повинна зайнятися методологія, а той, хто працює в ділянці усної історії, повинен стати лідером в критичному аналізі всіх видів історичних джерел²².

Слід зауважити, що оскільки конгрес відбувався 1980 року, для нього було характерним співіснування відразу декількох парадигм в усній історії²³. Крім уже охарактеризованої вище групи представників повоєнного ренесансу спогаду як джерела історичного дослідження, на конгресі лунали виступи adeptів постпозитивістського підходу до спогадів та оцінки достовірності історичної пам'яті. Прикладом може слугувати доповідь професора Лондонської школи економіки, одного з засновників Британського товариства усної історії, в майбутньому президента Міжнародного комітету історичних наук (1990–1995), англійського історика Теодора Баркера. Присвятивши значну частину виступу становленню усної історії у Великобританії, він також детально розглянув практичні проблеми збирання усних свідчень.

Перш за все, Т. Баркер звернув увагу на неправильність вживання терміна «усна історія», який своєю назвою вводить в оману, адже вона не є окремим напрямком історичного дослідження, як політична, дипломатична, соціально-економічна та культурна історія, а це просто інший вид історичного джерела, який потрібно так само оцінити, як і інші види²⁴. Усне свідчення вже довело свою цінність для доповнення соціальної та деякою мірою до економічної історії.

Т. Баркер зупинився практично на всіх етапах підготовки та ведення інтерв'ю, на важливості вибору обладнання та створення високої якості аудіозапису, необхідного для подальшого використання у викладанні історії та у створенні радіопрограм; наголосив на слабкій ефективності відеозйомки, де камера та освітлення відволікають респондента; особливу увагу приділив проблемі вибору інформантів. Зокрема, він переконаний, що найбільш корисними та інформативними є респонденти-інтелектуали з доброю пам'яттю, а особливо — якщо мало читають і не змішують свої спогади з прочитаним²⁵. Також він зауважив необхідність опитування людей літнього віку, спогади яких, на його думку, можуть бути надійними з трьох причин:

- а) дослідники соціальної психології розрізняють фотографічну пам'ять, яка існує лише короткий період, і протягну, яка встановившись одного разу, закріплюється на тривалий час;
- б) люди згадують свої ранні роки більш ясніше та яскравіше, ніж нещодавні події. Це особливо вірно для літніх людей, чие «друге дитинство» не є тільки проявом деяких особливостей дитячої поведінки, але також і реальним бажанням згадати та знову пережити цей більш ранній час, який на старість має для них багато приємних спогадів;
- в) історик не запитує респондентів про специфічні факти — імена, дати (які він може дістати з інших джерел), а більше про повсякденне життя, особливі інтереси (наприклад, роботу, хобі), відношення до того, що сталося в їхньому оточенні. На такі особисті питання вони відповідають більш чіткими спогадами²⁶.

Водночас, застерігав доповідач, у вивченні відносно далеких періодів історії опитування людей літнього віку передбачає багато ризиків, оскільки потребує врахування фактору того, що респондент був молодим і його сприйняття було не зовсім адекватним. Також воно піддається впливу пізніших нашарувань та вже набутого досвіду. Та це Т. Баркера не засмучувало: частково поділяючи позитивістську критику щодо перетворень

пам'яті внаслідок фізичного слабшання та пов'язаних з цим фальсифікацій, він зазначав: «Оскільки історик опитує багато людей, він починає "відчувати" те, які умови були; так само, як читаючи все більше документів, він отримує краще розуміння історичного періоду, який вивчає»²⁷.

Значну частину доповіді Т. Баркер присвятив проблемам інтерв'ювання. На його думку, під час проведення опитування важливим є фокусування інтерв'юєра на тому, що респондент бажає розповісти. Для цього вченому потрібно знати історичну ситуацію і потім терпляче слідувати за тим, яким чином її можна доповнити. Іншими словами, досліднику треба бути покірним слухачем. Тут Т. Баркер цитує слова відомого англійського історика Джорджа Еварта Еванса: «В усній історії, якщо ви хочете отримати цінний матеріал, вам потрібно мати багато часу, велику кількість плівки і лише небагато питань»²⁸. Список контрольних запитань потрібний лише для того, аби не давати респонденту відволікатися на життєві теми, хоча не треба слідувати за ним рабськи, оскільки це тільки заважатиме респондентові висловлювати свої думки. Особлива небезпека для результатів інтерв'ю — думати весь час про наступне питання і не прислухатися до розповіді респондента. Він може повідомити зовсім неочікувану інформацію, яка являється важливою, і дослідник повинен своєчасно визначити та продовжити наступну деталізацію.

Інтерв'ювання декількох осіб, яке нібито повинне викликати взаємне стимулювання, Т. Баркер оцінював негативно, оскільки деякі свідчення є особистими та інколи інтимними, а присутність сторонніх людей тільки перешкоджає їх вираженню. Також він радить проводити інтерв'ю за декілька візитів, що дасть можливість вченому відпочити та обдумати почуте, а також добре підготуватися до нової сесії. Важливі методологічні результати може принести повторне інтерв'ювання одного і того ж респондента через декілька років, або повторне опитування респондента іншим дослідником²⁹.

Цікаві методологічні роздуми щодо стратегії ведення інтерв'ю дав уже згадуваний нами іспанський історик Жозе Адан, який представив на конгресі усний проект дослідження Громадянської війни в Іспанії (1936–1939 рр.). Метою проекту було відтворення картини громадянської війни на основі особистих переживань учасників подій, змушених робити драматичний вибір між географічними, сімейними, ідеологічними, економічними, військовими та іншими орієнтирами.

Ця доповідь цікава для нас перш за все вирішенням питання, яким задається кожен з нас — чи потрібно під час опитування дозволяти респонденту говорити спонтанно, що є характерним для будь-якої розповіді, чи навпаки — чітко дотримуватися питальника, вимагати бути точним заради історичної правди, дисциплінувати та раціоналізувати його свідчення?

Перший варіант, на думку Ж. Адана, дає нам можливість відчути загальну атмосферу, в якій перебував респондент, ту роль, яку він хотів здійснити, розходження між його планами та реальністю; світ цінностей, в якому він жив; судження, які заслужили його сучасники (товариші по боротьбі, колеги по роботі, просто знайомі тощо); дізнатися про несуттєві події історії, про які ми б ніколи його не запитали. Ця картина буде дещо пере-

кручена та забарвлена особистими характеристиками респондента, але все ж дозволить нам відтворити деякі аспекти історичної реальності. Другий варіант передбачає гарантію конкретних відповідей на добре обдумані питання, більш холодні свідчення, що будуть ближчими до правди, яку ми бажаємо розкрити³⁰.

На переконання Ж. Адана, ці дві процедури не виключають, а скоріше доповнюють одна одну, але потрібно використовувати їх у відповідності до поставленої мети та завдань дослідження.

Проблеми інтерв'ювання також торкнувся під час дискусії шведський історик Йорген Вайбулл (Jorgen Weibull). Він запропонував 4 розділи «правильного» інтерв'ю, розроблені ним спільно з колегою Геннінгом Поульсеном (Henning Poulsen):

1. *Період розповіді.* Респонденту надається абсолютна свобода для розповіді своєї власної історії, а історик втручається лише за крайньої необхідності.
2. *Період питань.* Історик задає питання, які є важливими для теми дослідження.
3. *Період співставлення.* Історик наводить факти, які можуть розходитися з тими, які розповів респондент.
4. *Період коментаря.* Історик дає почути та прокоментувати респонденту його власні твердження, і якщо можливо, то підтвердити їх³¹.

Й. Вайбулл особливо наголошував на останньому пункті, який додає специфічні виміри в цінність матеріалу, вже записаного на плівку. І навіть якщо респондент не хоче підтверджувати або виправляти свої свідчення, це все одно буде істотним моментом та матиме значний інтерес для інтерпретації всього інтерв'ю. Фактично, запропонований варіант «правильного» інтерв'ю запозичений у німецького науковця Фріца Шутце, який ще в кінці 1970-х рр. розробив метод аналізу наративних автобіографічних інтерв'ю³².

Прагнення легітимізувати усну історію в очах традиційної історіографії, довести цінність усних свідчень нарівні з письмовими документами дістало вияв на конгресі у доповіді вже згадуваного нами угорського вченого Гляца Ференца «Усна історія та джерельна критика». Він відкинув традиційну класифікацію джерел за формою і запропонував у якості головного критерію час їхнього створення. «Писемне джерело, — відмічає Г. Ференц, було створено в певний час і інформація в ньому залишається незмінною до дати, коли історик його вперше читає. Усне ж свідчення має зовсім іншу природу — тут дата «створення» не може бути обмежена до дати події (перший пласт інформації), а витримана протягом десятиліть (чи століть), аж до дати запису³³. Цей підхід, на його думку, дає історикам можливість уникнути упередженого ставлення до письмових джерел як найбільш цінних та об'єктивних, а також дозволяє ефективніше розпізнавати достовірну інформацію, яка міститься в джерелі.

Крім того, Г. Ференцом була зроблена спроба виділення специфічних рис усної історії, серед яких, з деякими застереженнями, він зазначив наступні:

1. Більшість писемних джерел є сучасними щодо історичних подій, в той час як усні свідчення завжди містять відомості про події, що вже відбулися.
2. Писемне джерело є частиною епохи, про яку свідчить, що для усної історії не характерно. Лише завдяки історикам усна історія набуває форму джерела.

3. Інтерв'ювання відбувається тоді, коли респондент вже знає про наслідки історичних подій та результати історичного розвитку³⁴.

Також доповідачем було звернено увагу на складність та багаторівневість усного свідчення: по-перше, це нашарування більш ранньої культури та відображення того, що було важливим для сучасників історичної події; по-друге, це посередництво між подією та її записом в пам'яті людини; і по-третє, це нашарування особливостей сьогоденного культурного життя, що виявляється у формі розповіді респондента, структурі побудови речення тощо. Тому щоб зрозуміти усне джерело, вважає Г. Ференц, потрібно вивчити соціокультурні особливості досліджуваної історичної епохи, достеменно зрозуміти механізм функціонування пам'яті, а також врахувати культурні особливості сучасного життя³⁵. А розподіл в цих пластах персональних, економічному та історичному контекстах — одне з найнагальніших завдань філології та джерельної критики.

Завершуючи свою доповідь та констатуючи постійні сумніви істориків з приводу добору джерел, Г. Ференц радить взяти до уваги метод антропологів та палеонтологів. Наші колеги, зазначає він, можуть безпечно вивести вагу і розмір ранньої людини або тварини лише за декількома слідами, залишеними 1,5 млн років тому, але продовжують вважати себе законними вченими і чомусь сумніваються в основах нашої професії³⁶.

Власне, ознаки третьої парадигми в усній історії, які тільки починали зароджуватися та пов'язуються з трансформацією розуміння ролі усного історика як інтерв'юєра та аналітика, були представлені на конгресі у виступі Мерседес Віланової (Іспанія) та Домінік Віллемс (Willems) (Бельгія). Маючи значний досвід проведення усноісторичних проєктів, доповідачі озвучили цілу низку нових концептуальних ідей, що були посправжньому новаторськими та накреслили нові перспективи розвитку усної історії³⁷.

Перш за все, вони акцентували увагу на тому, що спеціаліст з усної історії сам створює джерело та постійно на нього впливає. Він може в будь-який момент повторити інтерв'ювання, може змінити респондента чи тему опитування. Також він має можливість забезпечити оптимальні умови для інтерв'ю (обрати самостійно тему, найбільш характерний приклад, контекст ситуації — просторовий, часовий, локальний — який є слабко дослідженим) та розробити форму питань. Власне, такий факт створення та контролю істориком джерела, на переконання авторів доповіді, перетворює історію з науки пояснювальної на експериментальну³⁸.

Крім того, відзначають вони, історія стає і міждисциплінарною наукою, оскільки проблеми, які мають відношення до інтерв'ювання, також характерні для психології, соціології, лінгвістики, а усна історія сприяє не тільки дослідженню минулих подій, а й поглиблює наше знання про функції пам'яті, сприйняття часу в нашому житті, вплив мови у формуванні дійсності тощо.

Для доповіді характерний наголос на суб'єктивності та спонтанності індивідуальних свідчень респондента. Але це не є недоліком, оскільки глибока суб'єктивність усного джерела може бути урівноважена його порівняльними можливостями, та приведе до нового підходу до історичної об'єктивності і дасть історика можливість наблизитися до розуміння того, як люди прожили своє минуле з індивідуальної та колективної точок зору³⁹.

Доповідачами справедливо було відзначено важливу роль мови для усної історії, яка відчувається у процесі створення інтерв'ю та під час його подальшої інтерпретації. Саме завдяки її точному аналізу можна розкрити переживання людиною історії та відкрити правду минулих подій. Це спонукає дослідників до співпраці з лінгвістами. Зокрема, потрібно удосконалити техніку інтерв'ю, а саме проаналізувати механізм «питання-відповіді», який дозволяє отримати об'єктивні судження респондента, дослідити особливості внутрішнього та порівняльного аналізу текстів, зв'язок між мовою та розумовими структурами, мовою та дійсністю, мовою та соціальним⁴⁰.

На думку доповідачів, вирішення в майбутньому питання щодо специфіки усного джерела може привести до радикальних змін в історичних дослідженнях та переосмислення можливостей самої історичної науки.

Таким чином, підводячи підсумки обговорення проблем та методів усної історії на XV Міжнародному конгресі історичних наук в Бухаресті, можна зробити наступні висновки. Включення теми в основну програму найбільш авторитетного міжнародного з'їзду істориків стало переконливим фактом визнання усної історії серед фахової академічної спільноти. Конгрес акцентував увагу спеціалістів та молодих вчених на новому та перспективному напрямку історичних досліджень, який має великий потенціал у відтворенні минулого. Жваве обговорення на з'їзді проблем та методів усної історії сприяло подальшому осмисленню її теоретичних основ та визначенню методологічних меж і стало важливою віхою у її становленні.

¹ Чит. за українським перекладом: Томсон А. Чотири зміни парадигм в усній історії/Схід/Захід. Історико-культурологічний збірник. 2008. Вип. 11–12: Спец. вид.: Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень. 2008. С. 7. Розширену версію опубліковано в: *The Oral History Review*. Winter/Spring 2007. Vol. 34. № 1. Pp. 49–71, а також як вступну статтю до: *The Oral History Reader*/Ed. by R. Perks, A. Thomson. London, New York, 2006. P. IX—XIV.

² Erdmann K. D. Die Ökumene der Historiker: Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques. Göttingen, 1987. S. 414.

³ *Congrès international des sciences historiques*, 15-e. Bucarest. 1980. Rapports: XVe Congrès international des Sciences historiques, Bucarest, 10–17 août 1980. 1–3. Bucarest; Ed. Akad. RSR, 1980. Rapports. 1. Grands thèmes et méthodologie. 1980. (Далі — Rapports 1). *Congrès international des sciences historiques*. (15; 1982; Bucarest). Actes. — Bucaresti : Ed. Akad. RSR. 1982. (Далі — Actes). На конгресі було зачитано 6 доповідей, що стосувалися усної історії і з — усної традиції. В обговоренні прийняло участь 19 делегатів. В опублікованих матеріалах відсутні виступи в дискусії істориків Т.Баркера (Barker) та К. МакМюррея (Campbell McMurray) з Великої Британії, Станіслава Пекарчика (Piekarczyk) з Польщі, Матуша Кучери (Kucera) з Чехословаччини та Аполона Давідсона з СРСР.

⁴ Принс Г. Усна історія//Нові перспективи історіописання/За ред. П. Берка; Пер. з англ. К., 2004. С. 150.

⁵ Томпсон П. Голос пришлого. Устная история/Пер. с англ. М., 2003. С. 87.

⁶ Ці дві події розглядаються професором Феррейрою як початок третього етапу в розвитку усної історії, що характеризується утворенням інтернаціональної інституціональної

мережі. (Виступ на XIV конференції Міжнародної асоціації усної історії, яка відбулася 12–16 липня 2006 р. у Сідней (Австралія). Розширений варіант пленарної доповіді автора в українському перекладі див.: *Феррейра М. де Мораес*. Інституціоналізація та розвиток усної історії: 10 років Міжнародній асоціації усної історії//Схід/Захід. Історико-культурологічний збірник. 2008. Вип. 11 — 12. С. 27). Хотіли б відмітити, що дане положення характеризує внутрішні тенденції інституціоналізації усної історії, ми ж в даному разі розглядаємо її становлення в контексті утвердження в академічному середовищі на міжнародній арені.

⁷ Детальніше про засідання Генеральної Асамблеї Міжнародного комітету історичних наук в Пуерто де ла Круз див.: *Bulletin d'information du Comité International des Sciences Historiques*, rédigé par Michel François, Secrétaire Général. № 11. 1977–1980. Paris, 1980. S. 117–126; *Генеральная Ассамблея МКИН*//Вопросы истории. 1977. № 12. С. 203–208.

⁸ *Тихвинский С. Л., Тишков В. А. XV Международный конгресс исторических наук*//Вопросы истории. 1980. — № 12. С. 3.

⁹ *Генеральная Ассамблея МКИН*//Вопросы истории. 1977. № 12. С. 205.

¹⁰ На конгресі було зачитано з доповіді з проблем усної традиції: *Barry B. La chronologie dans la tradition orale du Waalo — essai d'interprétation*//Rapports 1. S. 516–528; *Alagoa E. Oral tradition*//Ibid. S. 529–535; *Vincent S. L'histoire orale Montagnaise source pour l'histoire et discours idéologique*//Ibid. S. 536–538. **Участь в дискусії крім європейських істориків прийняли сенегальський історик Омар Кан (Кане), призначений одним з трьох експертів, та камерунський дослідник Тієрно Ба (Thierno Mouctar Bah).**

¹¹ *Erdmann K. D.* Op. cit. S. 415.

¹² *Burg M. P.* Problems and methods of oral history//Rapports 1. S. 498–499.

¹³ *Actes*. S. 470–471.

¹⁴ *Ibid.* S. 486.

¹⁵ *Ibid.* S. 467–468.

¹⁶ *Ibid.* S. 464–465.

¹⁷ *Ibid.* S. 469.

¹⁸ *Ferenc G.* Oral history and source criticism//Rapports 1. S. 573.

¹⁹ *Adán J. C.* Proyecto de encuesta oral sobre la Guerra civil Española (1936–1939)//Rapports 1. S. 539.

²⁰ За існуючим на той час положенням, основна доповідь з «великої теми» або методології могла бути «синтетичною» і включати деякі елементи виступу інших доповідачів. У зв'язку з цим, основна доповідь з проблем усної історії М. Берга (Burg) містила короткий виклад деяких положень виступів Е.Алагоа (Alagoa), Б. Баррі (Barry), С. Вінсента (Vincent), Е. Балла (Bull), Т. Баркера, М. Віланової та Д. Вільямс (Willems).

²¹ *Burg M. P.* Problems and methods of oral history//Rapports 1. S. 511.

²² *Ibid.*

²³ Автор даної статті розділяє концепцію зміни парадигм в усній історії, сформульовану австралійським дослідником Алістером Томсоном. Детальніше див.: *Томсон А.* Вказ. праця. С. 7–24.

²⁴ *Barker T. C.* Oral history in Britain//Rapports 1. S. 555.

²⁵ *Ibid.* S. 564.

²⁶ *Ibid.* S. 565.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.* S. 566.

²⁹ *Ibid.* S. 567.

³⁰ *Adán J. C.* Proyecto de encuesta oral sobre la Guerra civil Española (1936–1939)//Ibid. S. 540.

³¹ *Actes*. S. 488.

³² *Schütze F.* Biographieforschung und narratives Interview//Neue Praxis. Jahrgang 13/1983. Heft 3. S. 283–293; *Schütze F.* Kognitive Figuren des autobiographischen Stegreiferzählens //Biographie und soziale Wirklichkeit/Kohli M., Robert G. (Hg.). Stuttgart, 1984. S. 8–117. **Детальніше про метод аналізу наративних автобіографічних інтерв'ю Фріца Шутце див.: Грінченко Г.** (Авто)біографічне інтерв'ю в усноїсторичних дослідженнях: до питання про теорію наративного аналізу//Схід/Захід. Вип. 11–12. Харків, 2008. С. 59–76.

³³ *Ferenc G.* Oral history and source criticism//Rapports 1. S. 576.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.* S. 578.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Ось лише деякі роботи Мерседес Віланової, які опубліковані в 1970-х роках та предметно стосуються усної історії: *Vilanova M.* Estructura demografica y economica de la Escala (Provincia de Gerona) en 1930–1940, *Estudis 2*, Valencia, 1973. *Vilanova M.* Un estudio de geografia electoral: la provincia de Girona en noviembre de 1932, "Revista de Geografía", Universidad de Barcelona, 1974; *Vilanova M.* El abstencionismo electoral y su relación con las fuerzas politicas en la provincia de Girona durante la II República. Un ejemplo; *L'Escala*, Homenaje al Prof. Regla, Universidad de Valencia, 1975.

³⁸ *Vilanova M., Willems D.* Problems and methods of oral history//Rapports 1. S. 550.

³⁹ *Ibid.* S. 551.

⁴⁰ *Ibid.*

Serhii TABORANSKY

PROBLEMS OF ORAL HISTORY
AT THE XVTH INTERNATIONAL CONGRESS OF HISTORICAL SCIENCES
IN BUCHAREST (1980)

The article covers the discussion of problems and methods of oral history at the XV International Congress of Historical Sciences in Bucharest (1980). The inclusion of oral history in the main program of the most authoritative international congress of historians has been examined as a convincing proof of its legitimacy among the specialized academic community and as a factor for further comprehension of its theoretical foundations and methodological limits determination. The materials of the discussion are analyzed in the context of paradigm change in oral history.